

УДК 17.022.1

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ПСИХОЛОГА

Іващенко О.А., викладач
кафедри психології

Уманський державний педагогічний університет

У статті подається визначення поняття «моральні цінності», а також розглядаються найбільш необхідні в професійній діяльності психолога моральні цінності.

Ключові слова: моральні цінності, доброзичливість, відповідальність, співчуття, повага, комунікабельність, самовладання, емпатія, уважність.

В статье дается определение понятия «моральные ценности», а также рассмотрены наиболее необходимые в профессиональной деятельности психолога моральные ценности.

Ключевые слова: моральные ценности, доброжелательность, ответственность, сочувствие, уважение, коммуникабельность, самообладание, эмпатия, внимательность.

Ivaschenko E.A. MORAL VALUES OF A PSYCHOLOGIST

The article deals with such definition as moral values, also the most necessary moral values for the professional activity of a psychologist are presented there.

Key words: moral values, benevolence, compassion, respect, responsibility sociability, self-control, empathy, attentiveness.

Постановка проблеми. Цінності відіграють важливу роль у житті особистості. Вони є одним з основних факторів вибору професії, бо саме цінності визначають сенс буття загалом і сенс діяльності (у тому числі професійної) зокрема. Таким чином, завданням особистості є усвідомлення власних моральних цінностей, а також вибір способів та засобів їх реалізації в професійній діяльності. Тому актуальною стає проблема визначення цінностей різних професій. У цій статті ми розглянемо певні моральні цінності психолога.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми ціннісних орієнтацій і моральних цінностей особистості присвячені праці багатьох науковців (таких, як І.Д. Бех, І.С. Булах, С.Д. Дерябо, О.П. Колісник, А. Маслоу, В.В. Налімов, Ж. Піаже, К. Роджерс, В.О. Татенко, Г.А. Цукерман та ін.), але досі не розглядалися моральні цінності у контексті професійного становлення майбутніх психологів.

Тому **метою** написання статті було визначити, які моральні цінності потрібні психологу для більшої ефективності його професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Моральні цінності – це соціальні значення об'єктів навколишнього світу для людини, які формуються на основі критеріїв добра та інших духовних цінностей; також моральні цінності – це відображення ставлень до себе, до інших людей, до Батьківщини, до праці, до суспільного ладу (сформовані на основі духовних цінностей). Вони виражають смаки й особливості певної епохи чи соціальної групи та реалізуються в професійних цінностях,

які відповідають експектаціям суспільства стосовно представників певної професії та допомагають цим представникам ефективно виконувати їх професійні обов'язки.

Кожна професійна група має свої звичаї, традиції, моральний кодекс і цінності, які передаються від покоління до покоління у процесі набуття професійних умінь і навичок. Професійні цінності психолога, які водночас є його професійними якостями, являють собою один з компонентів професійної моралі (сукупності специфічних вимог, що ставляться до представника певної професії громадською думкою та професійною совістю і пов'язані з виконанням професійного обов'язку). Ці цінності формуються на основі моральних цінностей особистості.

Щодо професійної діяльності шкільного психолога, то суспільство в особі батьків, вчителів, учнів очікує, що психолог виявить причини труднощів у навчально-виховній роботі, допоможе у вирішенні особистих і професійних проблем, підкаже методи та засоби самопізнання і самовдосконалення. Отже, від психолога у школі очікують діяльності, спрямованої на створення сприятливого психологічного клімату, допомоги у критичні (кризові) моменти життя. Адже саме шкільний психолог – та людина, яка може навчити культури почуттів, прийомом подолання егоїстичних мотивів у поведінці, пояснити важливість формування вищих потреб, які становлять основу духовності та моральності (це стосується будь-якого представника цієї професії).

Професія психолога, як і будь-яка інша, підпорядковується загальним етичним нор-

мам, особливо таким, як повага до людини та її прав і свобод, повага до людської гідності, належна професійна компетенція, сумління, безумовна настанова на благо клієнта, доброзичливість.

Якщо звернутись до світової практики розробки етичних кодексів психологів, то одним з головних принципів діяльності психолога у США є принцип доброзичливого та безоцінного ставлення до клієнта. Його дотримання вимагає від професіонала таких якостей, як доброзичливість, розуміння, терпимість і повага.

У професійній діяльності психолога інколи виникають ситуації, коли він може надати лише одноразову консультацію, і це вимагає від нього особливої спостережливості, проникливості, обережності, стриманості та відповідальності.

М. Бубер вважав необхідними для психолога інтерес до людей, терпіння у спілкуванні з ними, чутливість до їх емоційних станів і настроїв, емоційну стабільність і об'єктивність, повагу, здатність викликати довіру [5, с. 65]. Комітет з нагляду та підготовки консультантів США встановив такі професійно важливі якості психолога: довіра до людей, повага, проникливість, неупередженість, саморозуміння, професійна відповідальність [5, с. 66]. Для Л. Волберга важливими у професійній діяльності психологів були чуйність, гнучкість, відсутність власних серйозних проблем, об'єктивність (неототожнення себе з клієнтами), а також активність, самостійність, відкритість, терпимість, щедрість [5, с. 66]. Х. Струпп вказував на такі риси гарного консультанта: сердечність, теплота, уважність, вміння вислухати, мудрість [5, с. 67]. На думку А. Сторра, для ідеального психолога найважливішим у діяльності є благо клієнта, але психолог повинен мати власні принципи та захищати їх [5, с. 67].

Серед поглядів на цю проблему вітчизняних науковців, які займалися дослідженням професійно важливих якостей психолога, заслуговує на увагу думка І.М. Цимбалюка, який найважливішими для консультанта вважає такі риси, як щирість, здатність до емпатії та безумовна повага до людей [5].

Щирість психолога – це його здатність відкривати свій внутрішній світ іншим (завдяки чуйності психолога до почуттів інших і до своїх почуттів, правдивості їх передачі) та проникати у внутрішній світ клієнта для підтримки, а не для нанесення шкоди. Емпатія психолога розуміється як «входження» у внутрішній світ іншої людини, яке супроводжується співпереживанням і співчуттям [5].

Указані зарубіжними та вітчизняними науковцями якості мають стати професійними

цінностями для майбутніх психологів, тому що саме такі якості допомагають швидко та продуктивно набутти відповідних професійних знань, умінь, навичок і виконувати професійну діяльність на досить високому рівні. Таким чином, професійні якості, пов'язані для людини з її певними духовними та моральними цінностями, ми можемо визначити як професійні цінності.

Щодо моральних цінностей психолога, то більшість визначних представників даної професії виробили спільні погляди з приводу даного питання.

На думку З. Фрейда, для психолога серед моральних цінностей найбільш важливими є совість (як функція супер-Его), професійна відповідальність (контроль власних почуттів під час консультування), співчуття (розуміння й осмислення процесів у психіці клієнта, вербальна співучасть). А. Адлер виділяв як основні для психолога такі моральні цінності, як повага (сприйняття точки зору іншого, розуміння його унікальної цінності), співчуття (здатність «брати участь в іншій людині»), відповідальність. К. Юнг вважав, що психологу необхідні повага (розуміння краси, сили, величі індивідуальності іншого), співчуття (емпатія), відповідальність, доброзичливість. Для В. Райха в професійній діяльності були головними відповідальність та співчуття. Ф. Перлс визначав як важливу таку моральну цінність, як відповідальність. За К. Роджерсом, основними для психолога є повага, співчуття (емпатія), доброзичливість (безумовне позитивне ставлення), відповідальність. А. Маслоу також виділяв відповідальність, доброзичливість (прийняття іншої людини), повагу як необхідні якості в професії «психолог». На думку Е. Берна, найбільш значущими в професійній діяльності психолога є відповідальність (здатність самостійно приймати рішення і щиро виражати почуття) і співчуття (розуміння іншого). В. Глассер вважав основними для психолога такі моральні цінності, як повага до іншого, відповідальність за життя, доброзичливість.

Отже, відповідно до думок визначних психологів, ми також виділяємо такі необхідні у професійній діяльності представників даної професії моральні цінності: доброзичливість, відповідальність, повага, співчуття.

За В.О. Сухомлинським, бути доброзичливим означає бути добрим у почуттях, думках, діях. У поведінці доброзичливість виявляється в готовності допомогти, проявити увагу до людей та їх потреб. Крім того, доброзичливість передбачає наявність уміння побачити в іншому щось добре. Доброзичливість тісно пов'язана з

силою волі – умінням свідомо керувати своїми почуттями та думками (саморегуляція, самовладання) і водночас проаналізувати та переоцінити свої переживання стосовно ситуації, оцінити ситуацію в цілому (за допомогою рефлексії). Доброзичлива людина уважна, тактовна, делікатна, скромна, umie вислухати та почути співрозмовника. Як моральна цінність доброзичливість пов'язана з іншими моральними цінностями, такими як толерантність, повага, співчуття. Реалізовується доброзичливість у прихильності, благодійності, відсутності критиканства, готовності до співробітництва.

Наступною базовою моральною цінністю психолога є відповідальність. В.О. Сухомлинський визначав її як здатність особистості самостійно формулювати обов'язки, виконувати їх і здійснювати самооцінку та самоконтроль. С.Л. Рубінштейн також розглядав відповідальність як процес оцінювання людиною усіх наслідків зробленого (включаючи момент діяння): виділення проблеми, її усвідомлення та вирішення. Таким чином, у поняття відповідальності входить свобода прийняття рішення щодо цілей, методів, способів і засобів активності.

Для розвитку відповідальності необхідні сміливість, дисциплінованість і самовладання, а також здатність протистояти аморальним прагненням та явищам (принциповість). Також існує взаємозв'язок відповідальності та поваги людини до себе та інших, до своєї та людської гідності загалом, що проявляється у професійній діяльності, користь якої визнається суспільством.

Така моральна цінність, як співчуття, формується на визнанні інтересів і потреб іншого та виражається в розумінні іншого (його почуттів, думок) і наданні певної моральної підтримки для реалізації його прагнень. Джерелом співчуття є розуміння унікальності іншого, розуміння різниці між людьми і водночас цікавість навіть до певних відмінностей (і недоліків) іншого. Внутрішній світ людини може бути зруйнований стражданнями, але інші люди здатні співчуттям і тактовністю підтримати того, хто страждає. На нашу думку, здатність співчувати є однією з найважливіших здатностей психолога.

Співчуття тісно пов'язане з такими духовними та моральними цінностями, як любов, милосердя, доброзичливість, толерантність, повага.

Для розвитку повноцінної особистості у спілкуванні між людьми повинні переважати стосунки поваги – визнання людської честі та гідності. Честь містить моральну оцінку та самооцінку особи відповідно до її кон-

кретного соціального стану, а також її більшою мірою професійних, а не особистісних чеснот і здобутків. Гідність притаманна особистості як носієві загальнолюдських і водночас особистісних ціннісних властивостей. Бути гідним означає реалізувати духовні цінності добра, справедливості, моральну цінність, відповідальність. Згідно з цим повага як реалізація принципу гідності у спілкуванні передбачає добротворення та доброзичливість, справедливість, сумлінне виконання обов'язків і намагання враховувати експектації іншого.

Як бачимо, повага пов'язана з іншими моральними цінностями. Ці цінності були виділені визначними психологами саме тому, що якнайкраще сприяють виконанню психологом його професійних обов'язків і розвитку професійних якостей-цінностей.

Комунікабельність є професійною цінністю для психологів, тому що ефективно спілкування становить основу їх діяльності. Ця професійна цінність формується на основі потреби особистості у співпричетності (духовна цінність), поваги до людей, інтересу до них, доброзичливості, чемності, привітності, дружелюбності, щирості та життєрадісності, які сприяють встановленню контакту та стимулюванню активності інших.

Самовладання – вольова якість, яка характеризується управлінням думками, почуттями, діями та вчинками. У зовнішньому вираженні самовладання проявляється в таких якостях, як мужність, сміливість, дисциплінованість, розуміння себе та іншого, раціональність (розсудливість), організованість, цілеспрямованість і наполегливість. Отже, показниками наявності самовладання в особистості є вміння стримувати почуття і гальмувати імпульсивні дії, підпорядковувати себе поставленій меті та усвідомлювати необхідність дотримання певних законів і моральних норм. Крім того, такі якості, як пунктуальність і акуратність, теж формуються на основі вміння управляти думками, діями і вчинками. Перераховані якості пов'язані з такими духовними цінностями, як добро і мудрість, тому є моральними, і для психолога самовладання стає професійною цінністю, бо сприяє результативному спілкуванню з клієнтом.

Уважність – стійка властивість особистості, притаманна їй від природи і яка вдосконалюється протягом життя в досить обмеженому діапазоні залежно від обставин, потреб і досвіду. Уважна людина характеризується високим рівнем розвитку волі, довільною та післядовільною увагою, а також усвідомленням мети діяльності. Неуважній людині важко (а інколи неможли-

во) зосередитись на предметі та збагнути суть речей. Як складові уважності спостережливість і вміння виділити головне, які формуються на основі особливостей уваги та інтересу до людей, є одними з вимог до професії «психолог»; крім того, ці якості пов'язані з професійними цінностями, наприклад такими, як самовладання, комунікабельність. Отже, і сама уважність стає професійною цінністю. Крім спостережливості та вміння концентруватись, уважність як потенційна цінність і риса характеру передбачає вияви тактовності та чуйності (духовні цінності добра та співпричетності), тому також є моральною.

Емпатія – це розуміння емоційного стану іншої людини через співпереживання, проникнення в її суб'єктивний світ. Термін «емпатія» введений Е. Тітченером на основі теорій Е. Кліффорда та Т. Ліппса (1885 р., емпатія як «проникнення»). Дослідженнями цього явища займались також А. Бек та В. Штерн (емпатія як розвиток форм поведінки, соціальна адаптація), А. Валлон (емпатія як розвиток здатності дитини до емоційного відгуку, а далі до симпатії та альтруїзму з усвідомленням переживань інших людей), Е. Гуссерль, Дж. Мід, З. Фрейд, Т.П. Гаврилова, Л.П. Журавльова, В.В. Мегедь, О.А. Орищенко, Л.В. Солодухова.

Виділяють такі рівні емпатії:

1. Співпереживання (переживання тих самих емоційних станів, що в іншій людині).

2. Співчуття (емоційний відгук і прагнення допомогти).

3. Симпатія (тепле, доброзичливе ставлення до іншого).

Рівень розвитку емпатії залежить від життєвого досвіду, точності сприйняття, вміння зрозуміти емоційний стан іншої людини. Умовами розвитку емпатії є взаємодія, спілкування, прийняття.

Види емпатії: емоційна (механізми проєкції та наслідування моторних і афективних реакцій іншого), когнітивна (інтелектуальні процеси: порівняння, аналогія тощо), предикативна (здатність передбачити афективні реакції іншого).

Механізми емпатії: емоційне зараження, навчання, ідентифікація, проєкція та інтроєкція, емоційна децентрація.

Функції емпатії:

а) збільшення здатності переконувати;

б) зменшення психологічного захисту іншого;

в) розширення уявлення про життя інших;

г) збагачення емоційного досвіду;

г) розвиток особистості та її цінностей;

д) охоронна функція.

Отже, підсумуємо викладене вище. Ознаками людини з високим рівнем розвитку емпатії є такі якості: уміння відчувати, розпізнавати, передбачати емоційні стани інших; здатність висловлювати співчуття у діях; позитивне сприйняття інших; уміння швидко орієнтуватись у взаєминах людей; чутливість до соціальних норм; терпимість; емоційна стабільність; відкритість; м'якість, емоційність; поблажливості; здатність до децентрації; сенситивність до невербальної поведінки; інтерес до інших людей та визнання їх цінності, а також турботливості і чуйності. Зважаючи на вимоги до професії психолога, емпатія є професійною цінністю і водночас пов'язана з духовною цінністю співпричетності, тому є моральною.

Висновки. Отже, у цій статті на підставі аналізу праць визначних психологів нами були виділені моральні цінності, які найкраще сприяють професійному становленню представників цієї професії. До основних моральних цінностей психолога ми відносимо доброзичливість, відповідальність, співчуття, повагу, тому що завдяки їм психологи більш ефективно виконують свої професійні обов'язки. Крім того, моральні цінності психолога, реалізуючись у професійній діяльності завдяки професійним цінностям (комунікабельність, самовладання, емпатія, уважність), сприяють успішному виконанню професійних обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Айви А.Е. Психологическое консультирование и психотерапия. Методы, теории и техники: практическое руководство / А.Е. Айви, М.Б. Айви, Д. Саймэк-Даунинг. – М., 2000 – 487 с.

2. Ахмедов Т.И. Введение в общую психотерапию: [учебное пособие] / Т. Ахмедов. – М.: АСТ; Харьков: Торсинг, 2005. – 414 с.

3. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры / Э. Берн. – М.: Прогресс, 1988. – 400 с.

4. Фрейд З. Психология бессознательного: сб. произведений / Сост., науч. ред., авт. вступ. ст. М.Г. Ярошевский. – М.: Просвещение, 1990. – 448 с.

5. Цимбалюк І.М. Психологічне консультування та корекція: [навч. посібн. Модульно-рейтинговий курс] / І.М. Цимбалюк. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 544 с.

6. Юнг К.Г. Практика психотерапии / К.Г. Юнг; пер. А.А. Спектор. – Минск: Харвест, 2003. – 384 с.